

J. G. Georgi suomenheimoisten kuvaajana¹

Johann Gottlieb Georgin varhaisimmista elämänvaiheista on säilynyt eräitä keskenään ristiriitaisia hajatietoja. Hakuteokset mainitsevat hänen syntyneen Pommerin Treptowissa, lähellä Kolbergia (puol. Kolobrzegia) 31. 12. 1729. Ensi opeutuksen hän sai isältään, maakylän kirkkoherralta, ja sen jälkeen hän harjoitti farmasianopintoja.²

1750-luvun lopussa Georgi matkusti Ruotsiin. Upsalassa hän jatkoi perehtymistään kemiaan ja muihin luonnontieteisiin. Georgi tapasi siellä myös ruotsalaisen Johan Peter Falckin, joka oli ollut siellä pitkän aikaa Carl v. Linnén oppilaana.

Georgin oleskelu Ruotsissa päättyi tammikuussa 1761. Tuo aika oli hänen tulevalle elämäntehtävälleen merkittävä — itse hän on sanonut sitä onnelliseksi.³ Georgi oli myös Carl von Linnén oppilas ja hänen kerrotaan jopa hankkineen tohtorin arvon. Ruotsissa hän lienee tutkinut lähinnä kemiaa. Kun Linné ei ollut suppea-alainen tutkija, joka olisi ollut kiinnostunut vain pelkästä florasta ja faunasta, vaan laajoja näköaloja omaava tiedemies, niin Georgin voi arvata saaneen virikkeitä ja vaikutusta Linnén opetuksesta sekä osallistuneen hänen luonnontieteellisiin retkiinsä (herbarioihin). Georgin sanotaan tehneen matkan Lappiin, kukaties hän on liikkunut Tornionjoen tienoilla ja joutunut tekemisiin lappalaisten ja suomalaisten kanssa. Lienee aihetta lisätä, että Ruotsissa ollessaan Georgi perehtyi maan kieleen, siitä ovat todisteina hänen kirjeensä ruotsin kieli ja myöhemmin ilmestyneet käännöstyöt.

Ruotsista Georgi palasi Saksaan, missä hän Berliinin lähetyksellä Stendalissa toimi pitkän aikaa apteekkarina. V. 1769 hän myi apteekkinsä⁴ ja matkusti Stettinin kautta Pietariin.

Venäjänmaan tutkimuksen laajentuessa ja keisarinna Katariina II:n hankkiessa tiedemiehiä Saksasta tutkijoiksi hänen kutsunsa tavoitti myös Georgin, joka oli anonut päästä mukaan matkalle.

Saavuttuaan kesäkuussa 1770 Venäjän pääkaupunkiin Georgi matkusti kohtapuoleen Moskovaan. Kun hän ei osannut venäjää, hänelle hankittiin tulkki. Ennen pitkää hän lähti tutkimusretkelle saatuaan määräyksen toimia Falckin apulaisena.

¹ Suomalais-ugrilaisen Seuran kokouksessa 16. 1. 1970 pidetty esitelmä.

² Nova Acta Acad. Scient. Imp. Petropolitanae 15/1806, Hist. s. 11.

³ G:n kirje C. v. Linnéille Stettinistä 31. 5. 1762 (Linné-seuran arkisto Lontoossa).

⁴ G:n kirje I. 6. 1769 T. S. Modelille (Trudy Arhiva AN SSSR 2/1937 s. 113), G:n kirje Stendalista 20. 11. 1769 Linnéille (Linné-seuran arkisto, Lontoo).

Ruotsalainen Johan Peter Falck (synt. 1732)⁵ — venäjäksi Ivan Petrovitš Falk — oli joutunut v. 1763 Pietariin. Sitä ennen hän oli opiskellessaan Upsalassa toiminut Carl von Linnén pojan kotiopettajana. Falck oli määrätty osallistumaan nuoren saksalaisen Peter Simon Pallaksen (1741—1811) tieteelliseen ns. Orenburgin tutkimusmatkaan (Siperian retkikuntaan).

Georgi aloitti matkan ystävänsä Falckin kanssa, mutta erosi hänestä 1772 Tomskissa ja liittyi Pallaksen pääretkikuntaan Krasnojarskissa. Tämän kanssa Georgi viipyi Baikajärvellä, minkä rantamaista hän teki kartan; v. 1773 hän palasi Krasnojarskiin, sieltä Tomskin ja Jekaterinburgin kautta Volgalle, missä oleskeli seuraavasta vuodesta suurimman osan Astrakanin ympäristössä. Näillä matkoilla Georgi pani muistiin kaiken merkittävän ja järjesti Venäjän eri kansoja koskevat kuvaukset. Osia niistä Pallas käytti hyväkseen julkaistessaan teoksensa »Reisen durch verschiedene Provinzen des Russischen Reichs» (1771—77).

Falck oli tutkimusmatkallaan joutunut kevättalvella 1774 Kasaniin, mutta sairastunut häntä jo aikaisemmin vaivanneeseen hypokondriaan niin vakavasti, että se johti lopulta itsemurhaan maaliskuun lopulla. Sitä ennen Georgi oli ehtinyt Kasaniin ja hänen tehtäväkseen jäi huolehtia Falckin hautauksesta. Vainajan kirjat ja käsikirjoitukset Georgi lähetti Pietariin. Pietarin tiedeakatemia uskoi tieteellisten tulosten muokkaus- ja julkaisutyön suomalaiselle Erik Laxmanille, joka oli tehnyt laajoja tutkimusmatkoja Siperiaan. Hän toimi Pietarin tiedeakatemian ekonomian ja kemian professorina. Kuitenkin Laxman lähti pian jälleen matkoille ja Falckin tutkimusaineisto jäi odottamaan Georgin paluuta. Falckin ja Georgin välit eivät olleet lopulta kovin hyvät, kuten ilmenee Laxmanin 1. 9. 1774 P. J. Borgiukselle Ruotsiin lähettämästä kirjeestä.

Mutta 35-vuotias Georgi jatkoi omia tutkimuksiaan. Hänen retkikunnassaan oli mukana myös piirtäjä. Tämän tehtävänä oli ikuistaa luonnoskirjaansa sellaisia kohteita, jotka nykyisin valokuvauskone tiedemiesten vakiovarusteena vaivattomasti tallentaa.

Vasta elokuussa Georgi saapui Moskovaan, josta hän syyskuun alkupuolella tuli Pietariin jatkamaan tieteellistä työtään, ennen kaikkea matkasaaliinsa järjestelyä ja julkaisemista. Mainittakoon lisäksi, että 1776 hänet nimitettiin tiedeakatemian apulaiseksi. Keisarinna soi hänelle tieteellisistä ansioista kultamitalin ja 300 tšervonetsia (= 3 000 ruplaa).

Georgin ensimmäinen laaja teos »Beschreibung aller Nationen des Russischen Reichs, ihrer Lebensart, Religion, Gebräuche, Wohnungen, Kleidungen und übrigen Merkwürtigkeiten» ilmestyi Pietarissa 1776—1780 neljänä osana ja on kuuluisin tekijänsä kirjallisista tuotteista. Leipzigissa se ilmestyi kaksiosaisena »Russland. Beschreibung . . .» -nimisenä 1783. (Siinä on vain yksi kuvalliite.) Ranskan-kielinen laitos »Description de toutes les nations de l'empire de Russie» oli

⁵ Sigurd Lindman (Svenskt biograf. lexikon 15/1956 s. 69—101).

julkaistu Pietarissa jo v. 1776—77. Venäjäksi käännettynä teos oli kolmiosainen »Opisanie vsëh v Rossijskom gosudarstvë obitajuštših narodov, takže ih žitejskih obrjadov, vër, obyknovenij, žilištš, odežd i protših dostojnopamjatnostej» (1776—77); sama laitos korjattuna ja lisättyä painoksena pääsi julkisuuteen vielä Georgin eläessä 1799.

Georgi on toimittanut teoksensa monipuolisesti ja taitavasti. Se on ensimmäinen yritys antaa kuva laajan Venäjänmaan kansojen koostumuksesta. Toimittaja on käyttänyt sekä aikaisemmin julkaistuja lähteitä (esim. akateemisten retkikuntien osanottajien muistiinpanoja) että yhteenkoottuja kansatieteellisiä tiedonantoja, venäläisiä aikakirjoja (letopisejä) ja matkamiesten kuvauksia, joiden tekijöinä olivat mm. J. G. Gmelin, G. W. Steller, I. E. Fischer, N. I. Rytškov, P. S. Pallas ja I. I. Lepehin.

»Suomalaisperäiset kansat ovat tataarien ohella lukuisimmat Venäjän valtakunnassa», sanoo Georgi teoksessaan, jonka ensimmäinen osa sisältää yhteensä 80 sivua suomenheimoiſten esittelyä. Kuten nimiö lupaa, kunkin kansan »eläminen, uskonto, tavat, asunnot, puvusto ja muut merkillisyydet» joutuvat tarkastelun kohteeksi lähes saman yksinkertaisen kaavan mukaisesti. Suurin sivumäärä on suotu ostjakeille (14 s.), sitten seuraavat lappalaiset, votjakit, tšeremissit, tšuvassit, suomalaiset (7 s.), vogulit, mordvalaiset, inkeroiset, tataarilaisperäiset tepteerit; virolaisista on tietoja vain sivun verran.

Suomalaisista puhuessaan Georgi tietää venäläisten käyttävän näistä nimitystä »finnitsy» eli »tšuhontsy» (likaiset ihmiset). Kuitenkin vain osa suomalaisten asuma-aluetta kuuluu Venäjään. Näöltään he ovat lappalaisten kaltaisia, uskonnoltaan he ovat luterilaisia. Kaupungeissa harjoitetaan kauppaa kuten Ruotsissakin. Kansatieteelliset tiedot ovat hajanaisia, mutta kiistämättä valaisevia ja kiintoisia. Niinpä kerrotaan suomalaisten valmistavan voita eri tavalla kuin venäläisten. Suomalaiset ovat syömäreitä, he aterioivat jopa viisi kertaa päivässä. Mainintoja on vaateparresta ja parran käytöstä. Häitä varten tehtiin vaatekappaleita, joita morsian jakoi häävieraille ja näin aiheutti kotitalolleen suuria kuluja. Siksi oli käytössä sananparsi: *Talon Hovitt ajal (Mädchens das Verderben der Höfe)*. Tieto on saatu Ephraim Careniuksen (1759) Huittista kuvailevasta väitöskirjasta, jossa sanotaan suomeksi naimisiin menevien tyttären olevan *talönhävittäjä*. Lunastetut morsiamet vihittiin kirkossa, ja koko kirkkomatkan ajan kaksi hunnutettua naista lauloi käsittämättömiä lauluja (*verstandlose Lieder*). Häiden jälkeen miniöitä kohdeltiin pakanallisella kovuudella. Taudeista on mainittu *Hiutauti* (Hypochondria), siis hivutustauti. Muinaissuomalaisten tiedetään kunnioittaneen jumalia (*Jumar, Jumala*) ja usko- neen piruun (*Perkel, Peiko, Maahinen*). Tunnetaan myös syksyinen *Kikri* ja *Wuoden Atkajas* (vuodenalkajaiset), runonäytteenä on ote Karhuvirren saksannoksesta. — Suomalaisten esittelystä Georgi on käyttänyt silloin tunnettua kirjallisuutta, niinpä Erik Castrénin väitöskirja »Historisk och oekonomisk beskrifning öfver Cajanaborg län» (1754) ja Gabriel Arctopolitanuksen »de Origine ac Religione Fennorum» (Upsala 1728) ovat olleet hänen parhaimpina lähteinään. — Lappalaiskuvaukseensa

Georgi on ammentanut tietoja mm. seuraavista tutkimuksista: Per Högström, *Beskrifning öfwer de till Sweriges krona lydande Lapmarket* (1747), C. F. Klingstedt, *Memoires sur le Samojedes et Lapon* (1766), Knud Leem, *Beskrivelse over Finnmarkens Lapper* (1767). Niin ikään hän on tuntenut H. Hasselin, P. Kalmin, H. Törnerin ja A. Scarinin Turussa julkaisemat väitöskirjat.⁶

Georgin teoksen kuvitus on ollut omana aikanaan erittäin huomattava ja yllättävän runsas. Se on tehnyt kirjan suorastaan kuuluisaksi, siinä kun on satakunta teräs- ja puupiirrosta, jotka on käsin värätetty. Niistä 25 kuuluu suomalais-ugrialaisten kansojen kuvauksen piiriin, kuvia on kansannaisista sekä joistakin miehistä. Näin esitellään joukko lappalaisia, suomalaisia, virolaisia, inkeroisia, tšeremissejä, mordvalaisia, votjakkeja ja ostjakkeja. Kuvat ovat toisin paikoin epätarkkoja ja kaavamaisia sekä jäykkiä, mutta käsittääkseni yleensä todenmukaisia. Ainoalaatuisuutensa takia ne varsin pian vaelsivat ulkomaiseen kirjallisuuteen ja tekivät tunnetuksi Venäjän kansojen puvustoa muualla Euroopassa.

Georgin teoksesta kuvia lainattaessa usein viitataan kuvien olevan hänen tekemiään. Asia ei kuitenkaan ole näin yksiselitteinen. Tässäkin on muistettava, että »Beschreibung» -teos on ilmestynyt ilman sen tekijän nimeä; kirjan nimiölehdellä on vain kustantajan nimi, mikä on johtanut eräät teoksen käyttäjät harhaan, nämä kun ovat pitäneet K. W. Mülleriä tekijänä (näin eräitä kertoja meikäläisessäkin kirjallisuudessa).

Georgin kirjan kuvituksella on omat vaiheensa. Saksalainen Chr. Melchior Roth († 1798) piirsi Venäjällä toimiessaan kymmenittäin kansanpukukuvia, jotka hän teki Pietarin tiedeakatemian ns. *Kunstammer-museon* kokoelmissa säilytettyjen mallien mukaan. Nämä kansatieteelliset kuvat julkaistiin 12 viikkosena 1774—76 sarjassa »Otkryvajemaja Rossija» (ranskaksi: *La Russie ouverte Collection complete des habillemens de toutes les nations qui se trouvent dans l'Empire de Russie*). Kuvat kustantaja siirsi Georgin teokseen ja sieltä käsin ne kulkeutuivat moniin ulkomaisiin kirjoihin ja pukukuvastoihin.⁷ Georgin teos on kiistämättä edistänyt erästä Venäjän kansatieteen alaa, nimittäin eri kansojen pukututkimusta. Mainittakoon vain Lontoossa v. 1803 ilmestyneet loistavat kuvastot »*The Costume of the Empire of Russia*» ja »*Costume of the Russian Empire*», jotka perustuivat yksinomaan Rothin kuviin. Venäjän maantieteellisen seuran toimintaohjelman mukaisesti ilmestynyt peräti suurenmoinen sekä kooltaan että laadultaan oli T. Paulyn toimittama kaksiosainen kuvasto »*Description ethnographique des peuples de la Russie*» (1862).

V. 1777 Frankfurtissa ja Leipzigissa julkaistu »*Merkwürdigkeiten verschiedener unbekanten Völker des Russischen Reichs*» sisältää Georgin *Bemerkungen*-teoksesta otettuja kuvauksia, mm. eri kansojen asunnoista ja tavoista (esim. *Von einigen*

⁶ Martti Haavio on julkaissut Kalevalaseuran vuosik. 17/1937 s. 160— tutkielman venetsialaiskuvauksesta (1789), jossa hän esittelee Georgin teoksen lähdekirjallisuutta.

⁷ Esim. inkeroisvaimon puku (ks. KSVK 50/1970).

Wogulen zwischen Kathrinenburg und Ufa, Von den Tscheremissen, ihrer Kleidung, Lebensart und Religionsübung, Von den Mordwinen). Teoksen toisessa osassa on julkaistu otteita Pallaksen Reisen-teoksesta.

Georgin kaksiosainen »Bemerkungen einer Reise im Russischen Reich» (Pietari 1775) on pääasiallisesti kirjoitettu talvileirillä ollessa ja sitä on täydennetty v:n 1774 matkan jälkeen. Matkaa (1772—74) tekijä kuvailee monipuolisesti, ja asiatietoja tämä kaksiosainen teos on täynnä. V:n 1773 matkalla Georgi viipyi vogulien parissa, jolloin hän tutustui heidän elämäänsä. Metsästys oli pääelinkeinona, aseet olivat vielä primitiivisiä (jousia), metsätöistä haettiin myös ansiota. Vogulien tapoihin kuului edelleen vaimojen ostaminen, jumalanpalvelusta suoritti isäntä kotonaan, jumalana oli Torom, tälle annettiin uhreja.

Tšeremissien ja mordvalaisten vaatetus, maanviljelys, sianhoito, nomadimainen metsästys on kuvailtu lyhyesti. Samoin on tietoa mm. siitä, miten naiset värjäävät mataralla, vaimojen hankinta ostamalla on yleistä, hää- ja hautajaistavat ovat omalaatuisia. Jumalana tunnetaan Juma, keremetit (uhripaikat) ovat nekin vanhaa perua.

Falckin muistiinpanojen järjestely, lisäily ja toimitus on ollut Georgille sekin mittava työ. »Beiträge zur topographischen Kenntniss des Russischen Reichs» ilmestyi kaksiosaisena 1785—1786, se on kuvitettu muutamin piirroksin (mm. kuva votjakinaisesta). Runsassisältöisessä teoksessa kiinnittää huomiota muuan sanaluettelo, jossa on lueteltu laskusanoja ensin saksaksi, sitten suomeksi, tšeremissiksi, votjakiksi ja ostjakiksi; niin ikään siinä on samoilla kielillä toista sataa muuta sanaryhmää, esim. suomalaiset sanat *mehiläinen, paita, vita* [pro: viitta], *hattu, kenkä, koira, jousi, nuoli*. Suomenkieliset sanat oli teokseen koonnut entinen Moskovan kaupunginlääkäri Kustaa Orraeus (1738—1811), joka oli syntynyt Taipalsaarella, opiskellut Turussa mm. Pietari Kalmin johdolla ja siirtynyt Venäjän palvelukseen. V:sta 1776 hän hoiti maatilaansa Lempaalassa. Orraeusta olivat avustaneet Lempaalan kirkkoherra Henrik Argilander ja muuan kand. Heintzius (todennäköisesti Savi-taipaleen papinpoika Magnus Mikael H. 1731—1816, joka eli tällöin kirkkoherra Argilanderin luona).

Suomen kieli näyttää pietarilaispiireissä herättäneen huomiota; niinpä St. Petersburgisches Journal -lehdessä oli 1778 kirjoitelma »Ueber die Aehnlichkeit der vier europäischen Hauptsprachen», jossa on asetettu rinnakkain saksan, venäjän, latinan ja suomen sanat yli sadassa kohdassa. Muistettava on myös, että ns. Kata-riina II:n sanakirjaan, jonka P. S. Pallas julkaisi 1787, on suomalaissanastoa koonnut Pietarin suomalaisen seurakunnan kirkkoherra Joh. Henr. Krogius (1745—1791).

Lienee aihetta lisätä, että Georgi omisti Falckin teoksen ruhtinatar Jekaterina Romanovna Daškoville, joka oli aikansa lahjakkaimpia naisia ja Venäjän kirjallisuusakatemian ensimmäinen presidentti, vieläpä Ruotsin kuninkaallisen akatemian jäsen.

Marraskuussa 1790 ilmestyi Pietarissa Georgin »Versuch einer Beschreibung der natürlichen und ökonomischen Beschaffenheit des St. Peterburgischen Gouvernements». Tekijä on siinä kuvaillut Pietarin kuvernementin oloja lyhyesti ja monipuolisesti. Asiallisen esityksen mielenkiintoisimpia puolia ovat väestökuvaukset ja elinkeinoelämää valaisevat kohdat. Tietoja hän on saanut mm. Pallaksen ja Laxmanin teoksista. Valtaosa on käsittääkseni peräisin eri arkistoista, mutta omia keräelmiä lienee myös runsaasti.

Maantieteellisille seikoille on annettu huomattava sija, mainitaan esim. neljännessä revisiossa (väestönlaskussa) 1783 Oranienbaumin piirikunnassa olleen aatelia 36, porvareita 440, kruunun talonpoikia 5853, aatelisten talonpoikia (maaojia) 12 298, väestöä yhteensä 17 618 henkeä, etupäässä venäläisiä, myös inkeroisia sekä vähän saksalaisia.

Suomenkielisiä sanoja on teoksessa n. 160, varsinkin kasvien ja eläinten nimiä, mutta myös muiltakin aloilta, esim. *tupainen*, *talli*, *virsut*, *palvatu liha*, *olutta*, *pulpuka*, *kaski*, *valkija kaali*, *maan omena* [= peruna], *astuoin*, *harava*, *kuhilais*, *rahka*.

Näytteeksi kirjan tekstistä otan muutamia lukuja, jotka olen suomentanut:

§. 152. Inkeriläisalueiden *izorit* eli inkeroiset, joita tavataan myös karjalaisten mailla vaikkakin harvoin vaikuttavat vilkkaammilta ja notkeammilta, ja he ovat omaksuneet paljon venäläisiltä myös taloudenpitoonsa. Monilla on ulkonäössään ja käyttäytymisessään niin paljon venäläistä, että voisi arvella heidän isiensä olevan peräisin kahdelta taholta. Tšuuudit ovat samannäköisiä kuin inkeroiset.

§. 153. Suomalainen naisväki on yleensä vilkkaampaa, hilpeämpää ja turhamaisempaa kuin miesväki. Tytöt pysyvät mielellään palveluksessa pääkaupungissa, heistä tulee pian kelpo kotiapulaisia ja keittäjättäriä, ja useat heistä pääsevät saman tien hyvin naimisiin.

§. 157. Suomalaisen maalauskartanon (suom. *tupainen*) muodostaa tavallisesti ryhmä pieniä, kehnosti rakennettuja, enimmäkseen ränsistyneitä mökkejä, ja sen keskellä on asunto, joka useimmiten sijaitsee ainoalaatuisen kurjassa, synkässä ja savuisessa tuvassa, pari pientä hataraa eläinsuojaa (suom. *talli*), iso vaja, kellari ja aitta, myös venäläismallinen kylpyhuone (suom. *sauna*). Yleensä kaikki näyttää surkealta ja turmeltuneelta ja on myös suljettu yhteen kurjalla aitauksella. Rakennusten ympärillä sijaitsevat talon vakituiset peltomaat, joille on rakennettu viljankuivaushuone eli riihi (suom. *ryhi*). Jokaisessa kylässä toimii kylänvanhin (suom. *starost*). Kirkot ovat tavallisesti puurakenteisia ja usein ylen rappioituneita, ja niitä ympäröi hautausmaa. Siellä, mistä puuttuu maanteitä, on ainoastaan pieniä, huonoja ja ajokelvottomia teitä; useimmiten kosteilla metsäseuduilla on vähäkulkuisia ratsastuspolkuja, ne ovat ajoteitä mukavammat.

§. 190. Raivio, suom. *kaski*. Sopivaksi valitulla alueella vanhalla metsäseudulla kaadetaan kaikki puut maahan. Tämän jälkeen parhaat rungot kuljetetaan sahapölkkyiksi, rakennus- tai muiksi tarvepuiksi, tai annetaan kaiken tulla paikallaan melko kuivaksi, ja se sytytetään sitten tuleen. Säästä riippuen polttaminen tapahtuu joutuisammin tai hitaammin, ja se tehdään puita kohentelemalla tasaisesti. Loppujen lopuksi jäljelle jää tuhkaa, hiiliä ja palaneita rungonkappaleita; tuhka käännetään maan sisään ja palaneet

puunkappaleet kootaan talteen. Ennen kylvöä maa kynnetään vielä yhteen kertaan. Tällaiset raiviot antavat ensimmäisenä neljänä vuotena kymmenen, viisitoista ja useampikertaisiakin satoja ja saattavat, jos maaperä on hyvää, jäädä tästä lähtien pysyviksi peltomaiksi. Tämä on harvinaista, ja usein toistakin sataa vuotta vanhaa ja erittäin hyvää metsää hävitetään muutaman pienen sadon takia.

Tällöin jätetään hylkiöksi tyhjiin viljellyt kaskipellot, jotka sitten metsittyvät jälleen ja kelpaavat 15—20 vuoden perästä toistamiseen kytömaaksi eli raivioksi.

Kuten otteista voi huomata, Linnelle ominainen järjestyksenhalu ja eräänlainen kaavamaisuus kuvastuu Georgin kirjoituksista.

V. 1790 Georgi sai pääkaupungissa julkisuuteen laajan ja yksityiskohtaisen kuvauksen »Versuch einer Beschreibung der Russisch Kayserlichen Residenzstadt St. Petersburg und Merkwürdigkeiten I—II» (615 s., kartta), joka oli omistettu Katarina II:lle.⁸ Teoksessaan hän kertoo myös silloisen pääkaupungin suomalaisesta seurakunnasta ja kaupungin liepeillä asuvista suomalaisista sekä Pietarin kuvernementin inkeroisista jälleen luetellen näiden käyttämiä murre sanoja, (esim. *rahka, otra, kesäruis, papu, pellava, astuoin, rauta kangsi, hevoinen, lehmä, lammas, kile*). Suomalaisista lukijaa kiinnostavat myös eräät tiedot puvuista, kasveista ja niiden käyttötavoista.

Teoksesta ilmestyi uusi laitos Riiassa 1793. Samana vuonna valmistui sen ranskalainen käännös ja sitten täydennetty venäjännös »Opisanie rossijsko-imperatorskago stolitšnago goroda S.-Peterburga i dostopamjatnostej v okrestnostjäh onago I—II» (1794). Tämä laitos sisältää joitakin lisätietoja Pietarin kuvernementin asukkaiden ja heidän elämästään.

Pääkaupungin vierasmaalaisesta väestöstä puhuessaan tekijä sanoo siellä asuvan eniten saksalaisia, jotka kaupunkia rakennettaessa saapuivat sinne Moskovasta ja Baltian maista. Heidän oli lupa pitää omia jumalanpalveluksiaan, vapaus harjoittaa taiteita ja eri ammatteja. Hollantilaisia asui myös Pietari I:n ajoista lähtien, heitä oli tosin vähän, ja he tekivät kauppaa. Englantilaisia oli palvelemissa laivoissa ja puutarhureina. Ranskalaiset olivat sijoittautuneet kellosepiksi, kokeiksi, partureiksi ja kotiopettajiksi. Kaupungissa asui lisäksi ruotsalaisia, italialaisia, islantilaisia (gišlantsy), puolalaisia ym.

Ruotsin tieteen kehitystä, lähinnä kirjallisuuden ilmestymistä Georgi seurasi jatkuvasti. Kirjoittaessaan Venäjän talonpojille suositeltavista sivuelinkeinoista (1783) hän viittaa Ruotsin akatemian julkaisuihin, joissa on tietoja humalan kasvattamisesta ja tervanpoltosta, Suomessa ja Ruotsissa harjoitettavasta helmenpyynnistä, Suomenlahden rannikolla suoritettavasta graniitin louhinnasta, tietääpä hän Ruotsin sotakollegion kiinnittäneen huomiota salpietarin valmistukseenkin.

⁸ Teoksen loppuosa ilmestyi eripainoksena v. 1790 (»Versuch einer Beschreibung der natürlichen und ökonomischen Beschaffenheit des St. Peterburgischen Gouvernements»). 119 s.).

Ruotsin kieltä Georgi näyttää osanneen hyvin. Hän on kääntänyt kolme teosta ruotsista, nimittäin Pehr Osbeckin »Reise nach Ostindien und China Nebst O[lof] Toreens Reise nach Suratte und C. G. Ekebergs Nachrichten von der Landwirtschaft der Chinesen» (Rostock 1765, alkuper. 1757), Axel Fredrik von Cronstedtin »Mineralgeschichte» (Nürnberg 1781, alkuper. 1758) ja Sven Rinmannin »Versuch einer Geschichte des Eisens» (Berlin 1784, alkuper. 1782).

Voinee mainita senkin, että Georgi oli ahkera kynämies, myös kirjeiden kirjoittaja. Pietarin akatemian arkiston kokoelmassa on säilynyt mm. 83 akateemikko G.-Fr. Müllerille osoitettua kirjettä.

Georgin työtarmo ja tutkimusinto näyttävät olleen loputtomat. Hänen käsi-alaansa on vielä kolmaskin suurteos, joka alkoi ilmestyä Königsbergissä 1797 — silloin tekijä oli jo lähellä 70. ikävuottaan. Teos käsitti yhdeksän osaa, joista viimeinen ilmestyi 1802.

Georgin laajan »Geographisch-physikalische und Naturhistorische Beschreibung des Russischen Reichs zur Uebersicht bisheriger Kenntnisse von demselben» -teoksen toiseen osaan (II: 1/1798) on sijoitettu luku »Das Gouvernement Wiburg», jossa mainitaan mm. sen asukkaiden olevan suomalaisia (ven. *tšuhontsy*, myös *maimistiany*). Samassa osassa on selvitystä Pietarin kuvernementin suomalaisista ja inkeroisista.

Teoksen lisäosa (Nachträge, 1802) sisältää täydennyksiä. Tärkeänä on pidettävä Georgin suomalaiskansojen luetteloa (Finnische Völkerschaften).

Georgin Venäjällä asuvien suomalais-ugrilaisten kansain lopullisen jaotus muodostui seuraavaksi (1802): suomalaiset (asuinpaikat Viipuri, Aunus, Arkangel), inkeroiset (ižorit) (Pietari, Novgorod), virolaiset (Viro, Liivinmaa), liiviläiset (Liettua, Kuurinmaa), tšuudit (vatjalaiset)⁹ (Pietari, Peipus-järven rantamaa), besarmit (bessermanit), syrjäänit, permalaiset (Perm, Vjatka, Vologda), tšeremissit (Kazań, Perm, Nižni-Novgorod, Ufa, Vjatka, Simbirsk), tšuvassit (yhdessä tšeremissien kanssa, myös Saratov), mordvalaiset (Simbirsk, Ufa, Saratov, Rjasań, Tambov), votjakit (Perm, Vjatka, Kazań), vogulit (Perm, Tobolsk), tepteerit (Gemenge von Finnischen und Tautarisch Läuflingen), lappalaiset (suomalaisia nomadeja), Obin ostjakit (Tobolsk, Obin rantamaat, puolinomadeja, kalastajakansa).

Luokitellessaan Venäjänmaan eri kansallisuuksia Georgilla oli venäläisiä esikuvia käytettävissään, jos kohta hänen omat tutkimuksensa johtivat tarkistettuihin tuloksiin.

Suomalais-ugrilaisten kansojen ryhmittelyä oli aikaisemminkin Venäjällä suoritettu. Ruotsalainen eversti Philipp Johann von Strahlenberg, joka oli sotavankina Siperiassa, on kuuluisassa teoksessaan »Das Nord- und Ostliche Theil von Europa und Asia», se painettiin Tukholmassa 1730, laskenut suomalais-ugrilaisiin kan-

⁹ Vatjalaisten erikielisyyden »oli keksinyt» Narvan saksalaisen seurakunnan kirkkoherra F. L. Trefurt vasta 1780-luvun alkupuolella.

soihin kuuluviksi unkarilaiset, suomalaiset, vogulit, mordvalaiset, tšeremissit, permalaiset, votjakit ja ostjakit.¹⁰

Georgin tutkimustyö hankki hänelle tunnustusta myös Venäjän ulkopuolella, missä seurattiin Vapaan ekonomisen yhdistyksen, Pietarin tiedeakatemia ym. toimesta ilmestyneitä lukuisia luonnontieteellisiä tutkimuksia. V. 1781 hänet oli määrätty akatemian kemian laboratorion esimiehen asemaan. Hän harjoitti myös lääkäriammattia ja häntä pidettiin yhtenä pääkaupungin parhaista lääkäreistä. V. 1783 hänet valittiin akatemian varsinaiseksi jäseneksi edustamaan kemiaa.

Puutarhakukki ystäville kerrottakoon, että lukuisten kunnianosoitusten ja palkintojen lisäksi Georgin nimi annettiin erälle Dahlia-lajille, upealle georgiinille.

Georgi kuoli Pietarissa 27. 10. 1802.

H. G. Porthan näyttää jo varhain tutustuneen Georgin teoksiin. Hän kirjoittaa Turusta 25. 4. 1783 C. F. Mennanderille Venäjän tiedeakatemia uutisista — joku pietarilaistuttava oli ne hänelle välittänyt — mainiten, että Georgi oli nimetty kemiaa edustavaksi vakinaiseksi akateemikoksi. Ja 20. 6. 1788 Porthan kertoo kirjessään lundilaiselle professorille J. H. Lidénille, että Turun yliopiston kirjastoon oli upsalalaisen professori Karl Aurivilliuksen kirjakokoelmasta ostettu Georgin »Beschreibung»-teos. Tämä oli siis merkkitapaus turkulaisissa oloissa!

Porthanilla oli näin ollen tilaisuus perehtyä suomalais-ugrialaisten kansojen elämään tiiviistä esityksestä ja katsella teoksen harvinaisia pukukuvia. Herätteitä hän lienee saanut Georgilta laatiessaan tutkielmaansa »Undersökning om de nationer, hörande till finska folkstammen, hvilka i den äldre nordiske historien omtalas. I. Lapparna» (1795).¹¹ Siinä hän arvostelee mm. Georgin tietoa siitä, että suomalaiset ulkomuodoltaan ovat samanlaisia kuin lappalaiset. Muistettava on, että Porthan tunsikin mielenkiintoa sukukansojemme elämäntapoihin. V. 1795 hänelle tarjoutui mahdollisuus saada keisarinna Katariina II:lta tutkimusapuraha heimokansojen keskuuteen tehtävää matkaa varten, mutta hänellä ei tällöin ollut halua lähteä hankalien matkojen taakse!¹² Tarjous oli käsittääkseni harvinainen siihen aikaan, vaikkakin selitettävissä juuri keisarinnan harrastusten pohjalta: se liittyi luonteeltaan esim. Falckin tutkimusmatkaan.

Porthanin ansiosta lienee »Åbo Tidningar» -lehdessä ilmestynyt Georgin »Beschreibung»-teoksen tietojen perusteella laadittu kuvaus mordvalaisista »Om morduinerna, et i Ryssland boende finskt folkslag» (1794).¹³ Jo pari vuotta aikaisemmin oli samassa lehdessä kirjoitelma »Om Tscheremisserna, ett med Finnarna beslägtadt folkslag invid Wolga floden i Östra delen af Ryssland»,¹⁴ senkin tiedot ovat peräisin Georgin »Bemerkungenista».

¹⁰ Teoksen liitteessä »Harmonia linguarum» on verrattu erikielisiä sanoja toisiinsa.

¹¹ Uppsatser i Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien Handlingar 4 s. 36—51.

¹² Porthanin kirje M. Caloniukselle 19. 3. 1795.

¹³ Åbo Tidn. 1794 n:ot 36—37, 51.

¹⁴ Åbo Tidn. 1792 n:ot 24—26, 29, 37, 39.

Porthan on tarkoin seurannut ulkomaisenkin tutkimuksen tuloksia. Ja kun hän esitti kansojen luettelon, on siinä täysin oikein mainittu kaikki suomalais-ugrilaiset kansat.¹⁵

Lisään vielä esitykseeni sen pikku tiedon, että M. A. Castréninkin kirjastossa oli Georgin »Beschreibung»-teos. — Georgin kuvateoksella on ollut poikkeuksellisen suuri merkitys suomalais-ugrialaisten kansojen tunnetuksi tekemisessä. Georgilla näytää olevan sanottavaa nykyajankin tieteelle.

Georgi oli aikansa tyypillinen saksalainen oppinut: tarmokas, ahkera ja tietorikas. Hän oli farmaseutti, kemisti, luonnontieteilijä, lääkäri, harrasti matkoillaan maantieteellisiä, kansatieteellisiä ja historiallisia tutkimuksia sekä julkaisi runsaasti tieteellisiä teoksia ja kirjoitelmia näiltä aloilta. Sanalla sanoen hän oli monipuolisesti lahjakas tiedemies.

J. G. Georgi als Schilderer finnisch-ugrischer Stämme

VON SULO HALTSONEN

Johann Gottlieb Georgi (1729—1802) war in Deutschland geboren und hatte sich nach seinem Studium in Uppsala — u. a. bei Carl von Linné — mit den Naturwissenschaften vertraut gemacht, vor allem mit der Chemie. Er arbeitete danach als Apotheker. Seit d. J. 1770 war Georgi in Russland tätig, wo er sich zu Beginn einer wissenschaftlichen Expedition anschloss, die das russische Reich erforschte, bis nach Asien hinein. Von Georgis Veröffentlichungen sind seine »Bemerkungen einer Reise im Russischen Reich» (1775) sowie die »Beschreibung aller Nationen des Russischen Reiches» (1776—80), die auf eigenen und auf Beobachtungen anderer Forschungsreisender aufbaut, und die »Geographisch-physikalische und naturhistorische Beschreibung des Russischen Reiches», welche

wichtig für die finnisch-ugrische Volks- und Völkerkunde sind. In diesen Arbeiten sind viele Mitteilungen über das Leben der finnisch-ugrischen Volksstämme enthalten. Die »Beschreibung aller Nationen» enthält an hundert Stiche, die der Deutsche Chr. Melchior Roth angefertigt hat. Sie sind in zahlreiche europäische illustrierte Untersuchungen übernommen worden und haben die ethnographische Trachtenforschung weitergebracht. Georgis Werke bringen ferner finnisch-ugrische Wortvergleiche. Georgi wurde 1783 Mitglied der russischen Akademie der Wissenschaften; er erhielt den Lehrstuhl für Chemie. Er war ein typischer Gelehrter seiner Zeit: vielseitig, fleissig und kenntnisreich. Die Skala seiner wissenschaftlichen Arbeiten war sehr breit.

¹⁵ Opera selecta I (1859) s. 33—.